

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Pomiędzy kulturą medialną a filmową : szkic o znaczeniu kultury filmowej w humanistycznym rozwoju człowieka

Author: Ewelina Konieczna

Citation style: Konieczna Ewelina. (2004). Pomiędzy kulturą medialną a filmową : szkic o znaczeniu kultury filmowej w humanistycznym rozwoju człowieka. W: K. Olbrycht (red.), " Edukacja kulturalna : wybrane obszary" (S. 66-77). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ewelina Konieczna

Pomiędzy kulturą medialną a filmową Szkic o znaczeniu kultury filmowej w humanistycznym rozwoju człowieka

Cały świat jest do oglądania i cały świat oglądać może ze swego pokoju, jak człowiek chodzi po księżycu. Jakże można więc oczekiwać, by sztuka, [...] obrazy lub rzeźby, stanowiły tu konkurencję w sferze doświadczenia?

Joseph Kosuth

Obserwując świat zdominowany przez obrazy techniczne, tworzone za pomocą coraz doskonalszych narzędzi elektronicznych, nasuwa się pytanie o sposób funkcjonowania w pejzażu kultury współczesnej pojęcia kultura filmowa. Można zauważyć, że w natłoku różnorodnych doświadczeń audiowizualnych, praktyk interaktywnych i cyfrowej rewolucji zdewaluowało się pojęcie kultury filmowej, a współczesna refleksja teoretyczna zajmuje się generalnie opisywaniem kultury medialnej oraz badaniem szeroko rozumianej nowej audiowizualności. Centrum zainteresowania teoretyków kultury stanowią media zarówno nowe, jak i tradycyjne, ich sposób istnienia, jak również ich wpływ na kształt współczesnej kultury.

Powszechnie wiadomo, że media audiowizualne zaspokajają wiele potrzeb odbiorców – pozwalają na poszukiwanie informacji o świecie, dostarczają rozrywki, są źródłem przyjemności, dostarczają tematów do rozmów, sprzyjają kontaktom pomiędzy ludźmi. Posługiwanie się określonymi technikami komunikacyjnymi w społeczeństwie wyznacza typ jego kultury, zauważa Maryla Hopfinger, opisując w kontekście

zmian ogólnocywilizacyjnych dominujące formy społecznej komunikacji. Autorka analizuje kształtowanie się audiowizualnego typu kultury oraz percepcji kinowej, audiowizualnej kultury i audiowizualnej percepcji, kultury multimedialnej oraz percepcji elektronicznej w odniesieniu do werbalnego typu kultury i percepcji typograficznej, podkreślając znaczenie kina w zdynamizowaniu przemian komunikacji społecznej. „Technika filmowa po raz pierwszy połączyła dwa podstawowe wymiary naszego potocznego doświadczenia: wzrokowy i słuchowy. Uczyla wrażliwości na całą gamę przedstawień obrazowych i dźwiękowych. Przyzwyczała do znaczeniowego sąsiedztwa znaków wizualnych i audialnych. Kino dźwiękowe sprzyjało kształtowaniu się nowego audiowizualnego typu kultury” – pisze Maryla Hopfinger¹.

Formowanie się modelu kultury opartego w dużej mierze na dominacji medialnej wizualności zmienia stopniowo nasze doświadczanie świata, poszerza możliwości poznawcze, stwarza nowe podstawy wiedzy, ale również zmusza do stawiania pytań o znaczenie wartości humanistycznych w obszarze doświadczeń codziennych i estetycznych. W obliczu powszechnej fascynacji kulturą audiowizualną coraz częściej dostrzega się potrzebę nadania humanistycznego wymiaru nowej rzeczywistości oraz rozumienia kultury (również kultury filmowej) jako sposobu i kształtu istnienia człowieka.

Kulturą filmową można nazywać wszystkie zjawiska związane z filmem, z jego powstawaniem, upowszechnianiem oraz oddziaływaniem na odbiorców – uczestników kultury filmowej. Według słów Aleksandra Jackiewicza „film jest kulturą” i funkcjonuje w społeczeństwie tylko przez kontakt z widzem². Ten typ doświadczanej i funkcjonującej społecznie kultury stanowi, zawierający w sobie określoną wiedzę, gust i kompetencję, system orientacyjny umożliwiający porozumiewanie się przez dzieła³. Współczesny film żyje w kinie i poza nim – w telewizji (wielokanałowej, satelitarnej, kablowej), na kasetach wideo, płytach DVD, VCD, w sieci internetowej; może zaspokajać zarówno gusty publiczności oczekującej popularnej rozrywki, jak i tej poszukującej określonych przeżyć estetycznych. Dzisiejszy widz uczestniczy w wielkim spektaklu multimedialnym, nie tylko ogląda różnorodne przekazy audiowizualne, ale ma także techniczną możliwość samodzielnej realizacji rozmaitych wypowiedzi audiowizualnych.

¹ M. Hopfinger: *Między reprodukcją a symulacją rzeczywistości*. W: *Od fotografię do rzeczywistości wirtualnej*. Red. M. Hopfinger. Warszawa 1997.

² A. Jackiewicz: *Fenomenologia filmu*. Kraków 1982.

³ J. Sławiński: *Dzieło, język, tradycja*. Warszawa 1974.

Zbigniew Korsak, wykorzystując definicję kultury estetycznej stworzoną przez Marię Gołaszewską, ujmuje kulturę filmową jako „jedną z możliwości w dążeniu do pełnego, optymalnego rozwoju człowieka, do pogłębienia jego osobowości, poszerzenia kultury osobistej; obejmuje ona [kultura filmowa] krąg zjawisk związanych ze sztuką filmową, jej rozumieniem i przeżyciem, z pięknem i twórczością; z drugiej zaś strony, uwzględniając jej aspekt społeczny, stwierdzić należy, iż określa ona w znacznej mierze styl, jakość, poziom oraz aspiracje określonych zbiorowości”⁴.

Dzięki uczestnictwu w tak pojmowanej kulturze filmowej człowiek nabywa umiejętności oceny jej wytworów, ma możliwość wszechstronnego rozwoju – moralnego, poznawczego, estetycznego, a także uwrażliwienia na równoważną godność kultur i podstawową więź łączącą dziedzictwo kulturowe ze współczesnością⁵. Na myślenie o kulturze w aspekcie posłuszeństwa wartościom poznawczym, artystycznym, moralnym, patriotycznym – „wartościom, dzięki którym człowiek staje się człowiekiem” – zwraca również uwagę Bogdan Suchodolski. Autor szczególnie eksponuje humanistyczny wymiar edukacji kulturalnej, dzięki której możliwe jest umacnianie roli kultury w każdym działaniu człowieka⁶.

Problem zadań edukacji kulturalnej wobec przemian kultury współczesnej jest tematem interesującym wielu teoretyków kultury i pedagogów, poruszają go różni autorzy, opisując m.in. potrzebę uwzględnienia codziennych doświadczeń i zainteresowań człowieka, konieczność kształtowania poczucia wolności, własnej wartości, a przede wszystkim kształcenia krytycyzmu odbioru⁷. Jak zauważa Kazimierz Żygulski, edukacja kulturalna, opierając się na relacji pokoleń, na pewno będzie się odbywać w obliczu nieustannych kulturalnych konfliktów i sporów o wartości, będzie sprzyjać jednym wartościom oraz przeciwstawiać się innym⁸. Interesującą kwestię kulturowej hete-

⁴ Z. Korsak: *Kultura filmowa – problem zakresu i treści*. W: *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*. Red. D. Janowski. Kalisz 1999. W artykule Korsak przedstawia klasyczne już sposoby rozumienia kultury filmowej proponowane przez J. Toeplitza (układ twórcy – krytyk – widz; dzieło filmowe jako priorytet), K. Żygulskiego (ujęcie socjologiczne) i J. Kossaka (wkład twórczości w kulturę narodu i cywilizacji).

⁵ Por. I. Wojnar: *Samowychowanie – humanistycznym wyborem człowieka*. W: *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*. Red. D. Janowski. Kalisz 1999.

⁶ Por. B. Suchodolski: *Pedagogika kultury*. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykała. Warszawa 1993.

⁷ Por. Z. Melosik: *Edukacja i przemiany kultury współczesnej*. W: *Edukacja kulturalna...*; T. Szkudlarek: *Media. Szkic z filozofii i pedagogiki dystansu*. Kraków 1999.

⁸ K. Żygulski: *Spojrzenie na edukację kulturalną z perspektywy współczesnych dylematów aksjologicznych i społeczno-kulturalnych*. W: *Edukacja kulturalna...*

rogeniczności, stanowiącej o policentryczności współczesnej kultury porusza Tomasz Szkudlarek, który przyglądając się różnym aspektom współczesnej kultury, próbuje określić zadania edukacji krytycznej w kulturze zdominowanej przez media wizualne. Przedmiotem zainteresowania autora eseju nie jest „technologiczne” wykorzystanie nowych mediów w edukacji, ale efektywność kształcenia oraz problem jego zadań ogólnych w świecie zmienionym przez media elektroniczne⁹.

W odniesieniu do nieustającej dyskusji nad zmianami w edukacji należy zwrócić uwagę na zakres edukacji medialnej, której celem, wśród wielu innych zadań, jest umacnianie roli kultury jako źródła rzeczywistości stwarzanej przez ludzi oraz wzbogacanie w wymiarze humanistycznym wszystkich działań człowieka. Tak rozumiana edukacja medialna, zawierająca również elementy edukacji filmowej i przygotowująca do uczestnictwa w kulturze filmowej, stanowi integralną część nowoczesnie pojmowanej edukacji kulturalnej, obejmującej wszelkie działania intencjonalne, przybliżające określone dobra-wartości konkretnym osobom: dzieciom, młodzieży, dorosłym, a także określone działania wzmacniające procesy samoedukacji, samokształcenia i samowychowania¹⁰.

Sztuka filmowa z różnorodnością środków filmowego wyrazu i prezentowanych wartości powinna znaleźć swe stałe miejsce w rzeczywistości dzisiejszych odbiorców. Wydaje się, że w procesie edukacji kulturalnej niezwykle istotną rolę odgrywa wykształcenie u widza potrzeby obcowania z kulturą filmową wysokiej rangi, upowszechnienie dzieł sztuki filmowej – „uczynienie ich przystępnymi, co powinno w rezultacie rozwinąć umiłowanie sztuki, umiejętność radowania się nią, rozumienia jej oraz zapotrzebowania na nią u coraz szerszej rzeszy odbiorców” – jak pisał Stefan Szuman¹¹. Wkomponowanie kultury filmowej w obszar działań pedagogicznych w obrębie edukacji kulturalnej jest formą działania ukierunkowaną na wszechstronny humanistyczny rozwój człowieka. Wprowadzenie do kultury filmowej przez upowszechnianie, udostępnianie i uprzystępnianie (określenie S. Szumana) wartościowych filmów umożliwi zatem wychowanie krytycznych odbiorców, poszukujących dzieł filmowych o artystycznej jakości.

⁹ T. Szkudlarek: *Media. Szkic z filozofii i pedagogiki dystansu*. Kraków 1999, s. 10–17.

¹⁰ I. Wojnar: *Samowychowanie – humanistycznym wyborem człowieka*. W: *Edukacja kulturalna...*

¹¹ S. Szuman: *O udostępnianiu, uprzystępnianiu i upowszechnianiu sztuki*. W: S. Szuman: *Wychowanie przez sztukę*. Warszawa 1964, s. 118–119.

Przygotowana przez przedstawicieli środowisk twórczych krajów Unii Europejskiej dyrektywa o kinematografii, dotycząca także kultury i edukacji filmowej, może stanowić punkt odniesienia do dalszych rozważań o roli kultury filmowej w humanistycznym rozwoju człowieka. We fragmentach o kulturalnej naturze filmu m.in. czytamy: „Dzieła filmowe, które są przedmiotem tej dyrektywy, odzwierciedlają tożsamość kulturalną. [...] Ich wartość kulturalna wynika z ich artystycznej jakości oraz z faktu, że odnoszą się one do systemu wartości, do stylu życia, do etyki i do modeli kulturowych odzwierciedlających tożsamość narodową i kulturowe dziedzictwo. [...] Kraje członkowskie zapewnią, że oświata filmowa stanie się ogólnie obowiązująca jako część edukacji wizualnej. Lekcje o filmie będą stanowić część wykształcenia w ramach języka ojczystego, podobnie jak lekcje literatury”. (Art. 151 traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską)¹². Jednakże dyskusje dotyczące roli kultury w świecie współczesnym nie mogą się ograniczać jedynie do postulatów w obrębie różnorodnych dokumentów, dyrektyw i programów. W obecnej sytuacji ważne jest podejmowanie przez instytucje oświatowe i kulturalne praktycznych inicjatyw w celu zwrócenia uwagi na walory artystyczne oraz moralne sztuki filmowej oraz na jej rolę w tworzeniu kulturowego dorobku narodu.

Film na równi z innymi dziedzinami sztuki może zaspokajać potrzeby kulturalne współczesnego człowieka, stać się ostoją jego odrębności i tożsamości kulturowej, a tym samym włączyć się w zakres współczesnej edukacji kulturalnej określonej z punktu widzenia j e d n o s t k i – jako kształcenie wrażliwości na upowszechniane wartości, włączanie tych wartości w treść życia osobowego, inspirowanie i wzbogacanie osobistej kreatywności, wrażliwości i wyobraźni; z perspektywy n a r o d u – w powiązaniu z poczuciem tożsamości narodowej, troską o rozwój lokalnych tradycji poszczególnych państw, ich języka, sztuki, obyczaju oraz przez pryzmat globalnych problemów ś w i a t a – gdzie kultura odgrywałaby znaczącą rolę w dialogu pomiędzy odrębnymi cywilizacjami w duchu wzajemnego szacunku i tolerancji¹³.

W wielu utworach filmowych realizowanych na przełomie wieków można odnaleźć obecność uniwersalnych wartości humanistycznych. Filmy opowiadające o podstawowych ludzkich wartościach – godności, lojalności, tolerancji, miłości do drugiego człowieka – w rodzaju amerykańskiej *Prostej historii* (reż. David Lynch, 1999), angielskiego *Billy*

¹² Cyt. za „Kino” 2003, nr 1, s. 12.

¹³ Zob. B. Suchodolski: *Pedagogika kultury*. W: *Encyklopedia pedagogiczna...*

Eliota (reż. Stephen Daldry, 2000), czeskiego *Musimy sobie pomagać* (reż. Jan Hřebejk, 2000), duńskiego *Włoski dla początkujących* (reż. Lone Scherfig, 2000), włoskiego *Pokój syna* (reż. Nanni Moretti, 2001), francuskiej *Amelii* (reż. Jean P. Jeunet, 2001), polskiego *Edi* (reż. Piotr Trzaskalski, 2002) stanowią obraz kulturowej ciągłości doświadczeń, potrzeb, marzeń i nadziei ludzi. Filmy te mają charakter spotkania – dialogu z drugim człowiekiem, są zaproszeniem do rozmowy o uczuciach i związkach emocjonalnych, o egzystencjalnej samotności, o poszukiwaniu własnej tożsamości oraz sensu istnienia.

Problem zachowania i ocalenia tożsamości narodowej środowisk etnicznych (tematyka chętnie podejmowana przez współczesnych twórców filmowych zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Europie) został poruszony w banalnej na pozór komedii romantycznej *Moje wielkie greckie wesele* (reż. Joel Zwick, 2002). Film *Smak życia* (reż. Cedric Klapisch, 2002) nazwany przez krytyków „manifestem proeurpejskim”, a przez reżysera „proświatowym”, bo „wzywa do otworzenia oczu na inne kultury, inne wrażliwości”¹⁴, pokazuje w metaforyczny sposób relacje pomiędzy poszczególnymi europejskimi narodami. Ten „słuszny politycznie” film opowiada o wzajemnych animozjach, uprzedzeniach, ośmiesza stereotypy, ale również analizuje problem głęboko zakorzenionej wspólnoty kultury europejskiej, afirmując wzajemny szacunek, tolerancję i solidarność łączącą różne europejskie nacje.

Drugi biegun kina popularnego, obok wyidealizowanych utworów o pozytywnym przesłaniu, stanowią posiadające swą stałą i wierną publiczność tzw. filmy dystopiczne, które w atrakcyjnej dla widza fabularnej i wizualnej formie przedstawiają negatywny obraz utopijnej przyszłości, opowiadając o ludziach oraz cyborgach zagubionych w świecie wartości, o strachu człowieka przed nowymi technologiami, o lęku przed zniszczeniem ludzkości przez bezduszne, okrutne maszyny.

Kino jest zwierciadłem niepokojów, lęków, obaw, tęsknot, nadziei i radości współczesnego człowieka, który ogląda filmy z wielu różnych powodów. Idąc do kina, siadając przed ekranem telewizora lub komputera, widz oczekuje przede wszystkim rozrywki, odprężenia i psychicznego odpoczynku, chce przenieść się na chwilę do innego, czasem lepszego, czasem gorszego świata oraz zapomnieć o codzienności. Ogląda, by poznać inne „światy” – te realne i wymaginowane, czy też po to, by znaleźć na ekranie odbicie życia a zarazem znanej mu rzeczywistości. Czasami zaś zanurza się w filmowy, fikcyjny świat, aby choć na chwilę

¹⁴ Por. G. A r a t a: *Być Europejczykiem*. Wywiad z C. Klapiszem. „Kino” 2003, nr 5.

urealnić swe marzenia oraz odnaleźć uniwersalne humanistyczne wartości zagubione w realnym życiu.

Kultura filmowa, w założeniu wspomnianego już wcześniej Zbigniewa Korsaka, stanowi część kultury estetycznej i może być traktowana jako fakt, podlegający badaniom empirycznym; wartość – czynnik wzbogacający osobowość człowieka; przeżycie – skierowane na świat sztuki filmowej; możliwość – przez powszechną dostępność; postulat – jako coś, o co warto zabiegać. W tym kontekście elementami składowymi kultury filmowej są: doświadczenie filmowe, wiedza filmowa i system wartości dotyczący sztuki filmowej. Autor proponuje jeszcze dwie płaszczyzny analizy zjawiska, jakie stanowi kultura filmowa – w relacji kultura filmowa – osobowość oraz rozpatrywanie kultury filmowej w aspekcie zorganizowanych i zinstytucjonalizowanych działań zbiorowych na rzecz jej rozwoju i upowszechnienia¹⁵.

Upowszechnienie kultury filmowej nabiera szczególnego znaczenia w naszym kraju, którego przeciętny mieszkaniec chodził do kina raz na dwa lata¹⁶ i gdzie kręci się około 20 filmów rocznie. W takiej sytuacji nie wystarczy „zaprosić widzów do kina”, lecz należy dokonać wysiłku, by zaproszenie zostało przyjęte, a kina wyświetlające ambitne filmy nie świeciły pustkami. Rodzi się pytanie: jak tego dokonać?

Działaniem przynoszącym efekty trwałego i aktywnego uczestnictwa w kulturze filmowej jest przede wszystkim zakrojona na szeroką skalę edukacja filmowa – i to nie tylko ta jej forma oparta na dotacjach państwowych przeznaczonych na kulturę, ale również wszelkie działania prywatnych przedsiębiorców i firm wspomagające rozwój kultury filmowej. Bez znaczącego udziału wielu firm sponsorujących ważne inicjatywy i imprezy filmowe – różnorodne przeglądy, festiwale (począwszy od kina amatorskiego, przez kino niezależne i artystyczne, na kinie komercyjnym kończąc) nie miałyby szansy zaistnieć i przetrwać. To przecież głównie młodzi widzowie, uczniowie i studenci, biorący udział w przedsięwzięciach upowszechniających interesujące oraz dobre kino, stanowią najwierniejszą codzienną publiczność kinową. Do wzrostu poziomu kultury filmowej w naszym kraju może przyczynić się elementarna edukacja filmowa rozpoczęta odpowiednio wcześniej w ramach zajęć szkolnych, współpraca właścicieli kin ze szkołami, działalność kin studyjnych, dyskusyjnych klubów filmowych

¹⁵ Z. K o r s a k: *Kultura filmowa – problem zakresu i treści*. W: *Edukacja kulturalna w życiu człowieka*. Red. D. J a n k o w s k i. Kalisz 1999.

¹⁶ Źródło: GUS. EUROSTAT, za „Newsweek”, 8.06.2003.

oraz zorganizowane inicjatywy prywatnych inwestorów, umożliwiające dzieciom, młodzieży i dorosłym kontakt ze sztuką filmową. Połączenie edukacji filmowej z działalnością instytucji kulturalnych i kapitałem prywatnych sponsorów wydaje się obecnie jedynym sposobem na podniesienie rangi kultury filmowej. Powszechnie wiadomo, że kina studyjne, preferujące artystyczny repertuar, ze względu na nieliczną publiczność odwiedzającą sale projekcyjne, nie są w stanie zarobić na utrzymanie, tak jak kina komercyjne z wpływów z biletów – tutaj potrzebna jest pomoc państwa lub sponsorów.

Nie można także zapominać, że niebagatelny wpływ na kształtowanie kultury filmowej społeczeństwa wywierają współczesne media. Promując kino komercyjne, różnorodne „hity filmowe”, narzucają widzom efektowny, rozrywkowy repertuar, modelując tym samym gusty młodej, często niewyrobionej publiczności. W realiach współczesnego świata przeciętny odbiorca kultury audiowizualnej to „człowiek multimedialny” ukierunkowany na odbiorczą przyjemność, przyjmujący bezkrytycznie razem z emocjami pewną uproszczoną wizję świata. Telewizja, proponując odbiorcom programy typu „reality show”, nowele dokumentalne czy telenowele symulujące przybliżanie widza do rzeczywistości, w efekcie oddala go od niej, oddala także od sztuki filmowej, zbyt trudnej w odbiorze dla typowego telewidza. Ważny element dzisiejszej kultury audiowizualnej – Internet – umożliwia różnorodne formy kontaktu z filmem. Na tzw. filmowych listach dyskusyjnych (np.pl.rec.film i pl.hum.x-muza) czy forach internetowych (np. forum portalu Film Web), internauci wymieniają opinie na tematy związane z filmem, zamieszczają komentarze – bardzo zróżnicowane, od banalnych i płytkich (dotyczących najczęściej efektów specjalnych i gagów filmowych) po interesujące spostrzeżenia, refleksje i poglądy.

Rozpatrywanie problematyki kultury filmowej z punktu widzenia kultury estetycznej (w przedstawionej koncepcji Zbigniewa Korsaka) wiąże się ściśle z zagadnieniami aksjologii. „Wzbogacanie doświadczeń poparte jasną ich charakterystyką ze względu na niesione przez nie wartości, stymuluje rozwój wrażliwości w różnych jej sferach. [...] Bogactwo doświadczeń percepcyjnych połączonych z sygnałami o określonej wartościowości spostrzeganych obiektów tworzy podstawy późniejszych, samodzielnych już wyborów i ocen” – pisze Katarzyna Olbrycht w świetle rozważań o wychowaniu człowieka jako osoby¹⁷. W takim ujęciu poszukiwanie „pięknych czynów”, „pięknych myśli”,

¹⁷ K. Olbrycht: *Prawda, piękno i dobro w wychowaniu człowieka jako osoby*. Katowice 2000, s. 193–194.

„pięknych postaw” (sformułowania zaczerpnięte z cytowanej pracy K. Olbrycht) w utworach filmowych sprzyja kształtowaniu wrażliwości odbiorcy na prawdę i dobro oraz prowadzi do „pozafilmowego” już dążenia do tych wartości, budowania określonych postaw człowieka opartych na „prawości, wierności, poczuciu odpowiedzialności, poszanowaniu prawdy i dobroci”¹⁸.

Wiele filmów przeznaczonych dla dzieci i młodzieży, poza coraz doskonalszą technologią cyfrową i efektami wizualnymi, zawiera także pytania, skłaniające widzów do zastanowienia się nad kategorią dobra i zła. Popularne i seryjne już przeboje filmowe typu *Harry Potter*, *Władca pierścieni* czy *Matrix* tworzą swoją własną mistykę, ukazując światy będące wytworem fantazji, ludzkich pragnień, marzeń, obaw i lęków, „obrazoświaty” przemawiające do wyobraźni i zmysłów. Wszystkie wymienione filmy łączy misja głównego bohatera-wyzwoliciela, walczącego ze złem zagrażającym ludzkości. Filmowy bohater, początkowo nieświadomy swego przeznaczenia, mocy i prawdy o sobie, przez pokonywanie różnorodnych trudności oraz akt symbolicznej śmierci rodzi się ponownie, realizując tym samym scenariusz inicjacyjny (szeroko opisywany przez Mircea Eliade¹⁹) prowadzący do dojrzałości duchowej oraz przemiany społecznej i kulturowej.

Symboliczne opowieści filmowe o poszukiwaniu własnej tożsamości, odwadze, godności ludzkiej, lojalności, powinności oraz o dojrzewaniu do przyjaźni, miłości i odpowiedzialności, ubrane w atrakcyjną technicznie oraz wizualnie formę, są obiektem afirmacji współczesnych multimedialnych widzów, kształtują ich kulturę filmową oraz budzą potrzebę obcowania z trwałymi wartościami. Jak zauważa Urszula Jarecka, „człowiek pozostaje w sprzężeniu zwrotnym z kulturą, w której żyje. Z jednej strony, czerpiemy z kultury zgodnie z naszymi potrzebami, a z drugiej te właśnie potrzeby są przez kulturę kształtowane”²⁰.

Zdaniem Katarzyny Olbrycht wszelkie wartości będą odczytane i przyswojone tylko przez odpowiednio przygotowanego i wychowanego odbiorcę, zatem istotę wychowania człowieka jako osoby Autorka dostrzega w umożliwieniu wychowankom „poznania koncepcji człowieka jako osoby i sposobów jego doskonalenia się przez urzeczywistnienie dobra w sobie dzięki poszukiwaniu prawdy, dążeniu do dobra (własnego i wspólnego, czyli we wspólnocie z innymi ludźmi), odkrywaniu

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Por. M. Eliade: *Aspekty mitu*. Warszawa 1998; *Idem: Obrazy i symbole*. Warszawa 1998; *Idem: Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*. Warszawa 1970.

²⁰ U. Jarecka: *Świat wideoklipu*. Warszawa 1999, s. 21.

i kontemplowaniu piękna. [...] Bardzo ważnym elementem tego wymiaru kształcenia (poznawczego) jest zapoznawanie z nazwami i treścią pojęć należących do pola wartości poznawczych, moralnych i estetycznych". Jednym z celów wychowania w duchu personalizmu jest pogłębianie „tożsamości osobowej” rozumianej jako świadomość „bycia osobą”, zrozumienia siebie jako „istoty cielesno-psychiczno-duchowej”, która może w sobie budować dobro, spełniać się w relacji z drugim i z innymi. Dzięki tożsamości osobowej, umiejętności poszukiwania wartości i dążenia do wartości można osiągnąć świadomość lepszego rozumienia innych i siebie, a tym samym osiągnąć tożsamość kulturową w obrębie wspólnot regionalnych, narodowych, kontynentalnych oraz religijnych, państwowych, zawodowych²¹. Pojęcia tożsamości osobowej i kulturowej jako czynniki składające się na wychowanie osobowe człowieka stanowią konieczny element w kształceniu kultury filmowej oraz w edukacji kulturalnej umożliwiającej człowiekowi wszechstronny humanistyczny rozwój.

Rozważania o kulturze filmowej w kontekście wartości humanistycznych nabierają nowego znaczenia w czasach, gdy zaczyna dominować techniczny aspekt recepcji utworu filmowego, a jego walory wizualne przysłaniają treść filmu, usuwając na dalszy plan zawarte w nim uniwersalne wartości. „Szum obrazowy” współczesnej kultury, unifikacja przekazów medialnych, polegająca na równorzędnym wykorzystywaniu oraz prezentacji materiałów dokumentalnych, publicystycznych, rozrywkowych i reklamowych prowadzi do ujednoczenia ich formy, rozrzedzenia treści, a tym samym rodzi niebezpieczeństwo odczytywania rzeczywistości jak tekstu medialnego przekazu. Stechniczowanemu sposobowi odbioru filmu sprzyja elektroniczna rewolucja w kinie, przyciągająca przed ekrany coraz więcej młodych widzów zafascynowanych komputeryzacją świata przedstawionego, rozwojem i możliwościami najnowszej technologii cyfrowej, generującej oszalałe obrazy.

W kulturze filmowej mieszczą się zarówno zjawiska związane z komercyjną ofertą filmową, jak i niezależnym kinem artystycznym. Często jednak jedyną okazję do zobaczenia interesujących i mądrych filmów stanowią przeglądy i festiwale filmowe, bo codzienna oferta kin oparta na filmach komercyjnych nie jest w stanie zaspokoić potrzeb publiczności poszukującej wyrafinowanego oraz ambitnego repertuaru. Widzowie coraz bardziej cenią filmy twórców niezależnych, mających swobodę artystyczną i kontrolę nad swym dziełem, oryginalne,

²¹ K. Olbrycht: *Prawda, piękno i dobro...*, s. 189–191.

nowatorskie filmy debiutantów, utwory realizowane przez reżyserów pochodzących z Chin, Indii, Iranu, Afganistanu, Meksyku i Chile, filmy skupiające się nie na akcji, lecz na bohaterze, na jego wewnętrznych przeżyciach i konfliktach. Po latach dominacji smakujących popcornem hollywoodzkich produkcji kinowych w kulturze wielu krajów zauważa się wzrost rangi niezależnych filmów europejskich i amerykańskich oraz zmieniającą się pod ich wpływem publiczność, rezygnującą z banalnych i rozrywkowych utworów filmowych na rzecz tych o trudnej czy kontrowersyjnej tematyce. Można zatem mówić o kształtowaniu się świadomego uczestnictwa w kulturze filmowej, które poparte permanentną edukacją kulturalną (oraz medialną i filmową) przyniesie wiele korzyści, uwrażliwiając na wartości estetyczne i moralne, będzie wspomagało humanistyczny rozwój człowieka, jak również doprowadzi do zaangażowania się odbiorców w procesy upowszechniania oraz współtworzenia kultury filmowej.

Ewelina Konieczna

Between medial and movie culture

About the meaning of movie culture in the humanistic development of man

Summary

A formation of a model of culture based on domination of medial visuality slowly changes the way of experiencing the world, widens cognitive horizons, creates new knowledge bases, but also forces to asking questions about the meaning of humanistic values within the area of ordinary and esthetic experiences. The movie culture includes both the phenomena related to commercial and independent artistic offers. The movies are a mirror of anxieties, fears, longings, hopes and joys of a contemporary man; an image of universal humanistic values can be found in many movie works. A blending of the movie culture into the area of pedagogical activities within the cultural education area is a form of activity directed at a wide-ranging, humanistic development of man. A need of creating a humanistic dimension in the new reality and understanding of culture (and the movie culture) as a way and shape of an existence of man is clear in the face of the common fascination with audiovisual culture.

Ewelina Konieczna

Entre la culture de médias et celle de cinéma
Ébauche de la signification de la culture de cinéma
dans le développement humaniste l'homme

Résumé

La formation du modèle de culture, basé sur la domination du visuel des médias, change progressivement l'exploration du monde, élargit des possibilités cognitives, crée de nouveaux fondements de connaissance, mais oblige aussi à poser des questions sur la signification des valeurs humanistes dans le cadre des expériences quotidiennes et esthétiques. La culture de cinéma embrasse de même des phénomènes liés avec une offre purement commerciale qu'avec celle qui représente l'indépendant cinéma artistique. Le cinéma reflète des inquiétudes, des frayeurs, des peurs, des nostalgies, des espérances et des joies de l'homme contemporain, on peut retrouver dans de nombreuses oeuvres cinématographiques l'image de valeurs universelles. L'introduction de la culture de cinéma dans le cadre d'actions pédagogiques au sein de l'éducation culturelle est une forme d'opération qui mène à un développement humaniste et universel de l'homme. Face à une fascination générale par la culture audiovisuelle, on aperçoit de plus en plus un besoin de donner un aspect humaniste à la nouvelle réalité et de comprendre la culture (aussi celle de cinéma) comme un moyen et une forme d'existence de l'homme.